

ДИНАМІКА САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА СТАВЛЕННЯ ДО СЕБЕ МАЙБУТНІХ СЛІДЧИХ

У статті представлені результати емпіричного дослідження, спрямованого на визначення динаміки самоактуалізації та ставлення до себе, а також їх взаємозв'язку у майбутніх слідчих від 1 до 5 курсу навчання. За результатами дослідження визначена позитивна динаміка самоактуалізації майбутніх слідчих від 1 до 5 курсу за параметрами компетентності у часі, підтримки, прийняття агресії. Однак найвищий рівень цих параметрів самоактуалізації припадає на 3 курс. Визначені і відмінності ставлення до себе між курсантами різних років навчання. Найбільш тісний зв'язок самоактуалізації зі ставленням до себе визначений у курсантів 5 року навчання.

Ключові слова: самоактуалізація, ставлення до себе, майбутні слідчі, етапи навчання, кризи професійного становлення.

Постановка проблеми. Робота слідчого вимагає від її виконавця високого рівня володіння професійними знаннями, вміннями та навичками, здатності працювати понаднормово в умовах нервово-психічного напруження, самостійності в прийнятті рішень, що може призводити до погіршення якості виконання професійних обов'язків, втрати працездатності, виникнення професійних деформацій. Можливість запобігання цьому криється у повноцінній реалізації слідчого в професійній діяльності, його самоактуалізації в професії, що привертає увагу до цих процесів ще на етапі професійної підготовки майбутніх слідчих у вищому навчальному закладі. Стимулювання та супровід процесу самоактуалізації майбутніх слідчих повинні спиратися на науково обґрунтовані закономірності самоактуалізації майбутніх слідчих у навчально-виховному процесі, але слід зазначити, що досліджень у цьому напрямі недостатньо.

Вивченню самоактуалізації курсантів юридичного профілю в умовах навчально-виховного процесу присвячене дисертаційне дослідження С.В. Фатуєва, за результатами якого визначена структура самоактуалізації, що включає фактори адекватності поведінки, соціальної перцепції, самоприйняття, пізнавальної активності [1, с. 17–18]. На жаль, у дослідженні С.В. Фатуєва не представлена динаміка самоактуалізації майбутніх юристів.

О.А. Столярчук вивчала динаміку показників самоактуалізації студентів трьох спеціальностей, у т. ч. юристів. Дослідницею виявлена позитивна лінійна динаміка показників самоактуалізації у студентів-юристів від 1 до 6 курсу навчання, яка відрізняє їх від студентів-психологів і студентів-педагогів, у яких динаміка самоактуалізації менш послідовна [2, с. 134].

О.В. Сахаль визначила специфіку показників самоактуалізації студентів-психологів на різних етапах навчання і пов'язала цю специфіку з кризовістю певних періодів професійної підготовки. За даними авторки, до старших курсів провідну роль у забезпеченні самоактуалізаційної активності виконує функціонально-регулятивний її компонент, до складу якого входять ставлення до себе, рефлексія, відповідальність творча активність [3, с. 17].

У дослідженні О.В. Тимофієвої, спрямованому на визначення особливостей ставлення до себе студентів у період кризи ревізії вибору професії, що припадає на 1 курс навчання, виявлено зниження показників самовпевненості, самоцінності, самоприйняття, підвищення показників самозвинувачення та внутрішньої конфліктності [4, с. 90].

А.С. Кузьміна та Д.В. Каширський вивчали динаміку ставлення до себе студентів-юристів від 1 до 4 курсу. Визначено, що третьокурсники відрізняються найвищим рівнем самокерування та найнижчим рівнем самозвинувачення, найвищим рівнем інтегрального ставлення до себе. На 2 та 4 курсах дослідниками зареєстровано збільшення показників самозвинувачення, на 4 та 1 – підвищення очікуваного ставлення інших [5, с. 43–47].

Л.К. Насирова, досліджуючи взаємозв'язок ставлення до себе та самоактуалізації у співробітників поліції, визначила достатній рівень самоактуалізації співробітників поліції та високий рівень їх ставлення до себе за показником самоцінності. На низькому рівні у співробітників поліції перебуває самоактуалізація за показником креативності. Результати вивчення взаємозв'язку ставлення до себе та самоактуалізації показали, що ставлення до себе визначає цінності, самоприйняття та сферу міжособистісних стосунків співробітників поліції. Відображене ставлення обмежує творчу спрямованість, а здатність приймати на себе про-

вину за власні помилки, навпаки, сприяє самоактуалізації співробітників поліції [6].

Г.І. Меднікова вивчала особливості самоактуалізації студентів – майбутніх фахівців у сфері психології, інженерії, державного управління, із різними особливостями ставлення до себе. Авторкою визначено, що структура та зміст ставлення до себе можуть як сприяти, так і перешкоджати самоактуалізації особистості [7, с. 205].

Мета статті – визначити динаміку самоактуалізації, ставлення до себе та їх взаємозв'язку у майбутніх слідчих у процесі професійного навчання.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося із використанням опитувальників «Методика дослідження ставлення до себе» С.Р. Пантілєєва і «Самоактуалізаційний тест» у адаптації Ю.Є. Альошиної, Л.Я. Гозмана, М.В. Загики та М.В. Кроз. У дослідженні брали участь курсанти – майбутні слідчі, котрі навчаються в Інститутах підготовки юридичних кадрів Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на 1 (40 осіб), 3 та 5 курсах. Дослідницьку вибірку склали 150 студентів – по 50 представників кожного курсу.

Порівняння показників самоактуалізації курсантів різних років навчання дозволило визначити відмінності за такими параметрами самоактуалізації, як компетентність у часі, підтримка, прийняття агресії (табл. 1). Найвищі показники за цими параметрами самоактуалізації визначені у курсантів третього року навчання. Результати курсантів-п'ятикурсників вищі за результати курсантів 1 курсу, але нижчі за результати третьоккурсників.

Порівняння показників ставлення до себе курсантів різних років навчання показало відмінності за такими модальностями, як закритість, відображене ставлення, самоприв'язаність (табл. 2). Більш високі показники конформності, мотивації соціального схвалення, поверхневого ставлення до себе демонструють курсанти першого року навчання, а більшу критичність щодо себе, більш глибоке самоусвідомлення, внутрішню чесність – третьоккурсники. Курсанти 5 курсу відрізняються від молодших курсантів більшою впевненістю у повазі, симпатії щодо них, схваленні та розумінні їх особистості, характеру, вчинків з боку інших людей. Від 1 до 3 і далі до 5 курсу у курсантів зростає самоприв'язаність, тобто, курсанти 1 курсу

Таблиця 1

Середні значення показників самоактуалізації за групами майбутніх слідчих на різних етапах навчання

Параметри самоактуалізації	Курси			F	p
	1	3	5		
Компетентності у часі	6,75±2,2	9,50±3,1	7,53±2,4	6,101	0,003
Підтримки	41,50±6,9	46,67±6,1	45,47±5,3	4,402	,01
Ціннісних орієнтацій	10,35±2,6	10,67±2,9	10,41±2,3	,084	,920
Гнучкості поведінки	9,90±3,1	11,28±3,1	11,08±3,7	1,003	,371
Сензитивності	5,85±1,8	6,72±1,7	6,47±1,5	1,517	,225
Спонтанності	6,45±2,1	7,00±2,2	7,29±1,9	1,237	,295
Самоповаги	7,90±2,9	9,61±1,9	8,76±2,5	2,153	,122
Самоприйняття	9,80±2,7	10,94±3,4	10,51±2,1	,721	,489
Уявлення про природу людини	5,20±1,2	5,22±1,5	4,75±1,2	1,285	,282
Синергії	3,55±1,1	3,83±1,4	3,24±1,1	2,076	,132
Прийняття агресії	7,35±1,8	9,11±2,2	7,94±2,1	3,692	,029
Контактності	8,35±2,7	9,33±2,4	8,96±2,3	,798	,454
Пізнавальних потреб	5,50±1,7	5,67±1,5	5,43±1,8	,118	,889
Креативності	6,65±2,1	7,17±1,7	6,18±2,1	1,580	,212

Таблиця 2

Середні значення показників ставлення до себе за групами майбутніх слідчих на різних етапах навчання

Модальності ставлення до себе	Курси			F	p
	1	3	5		
Закритість	6,55±1,7	5,50±,9	5,73±1,1	4,105	,020
Самовпевненість	6,55±1,3	6,50±1,5	6,45±1,4	,034	,967
Самокерування	7,05±1,6	6,67±1,3	6,69±1,4	,447	,641
Відображене ставлення	6,20±1,7	6,11±1,1	7,02±1,79	3,022	,044
Самоцінність	7,25±1,2	6,67±1,3	7,45±1,5	2,020	,139
Самоприйняття	5,30±1,1	6,00±1,6	5,94±1,3	1,811	,169
Самоприв'язаність	5,25±1,7	5,94±1,3	6,41±1,4	4,375	,015
Внутрішня конфліктність	4,40±1,2	4,78±1,1	4,47±1,1	,648	,526
Самозвинувачення	4,10±1,9	4,05±1,8	4,00±1,6	,025	,975

відрізняються більш виразним бажанням змінюватися, відповідати ідеальним уявленням про себе, а п'ятикурсники – небажанням змінюватися навіть у кращу сторону, консервативною самодостатністю, прийняттям себе таким як є з відтінком певного самовдоволення.

Отримані нами результати певним чином узгоджуються із результатами інших дослідників, що вивчали динаміку самоактуалізації та ставлення до себе студентів різного фаху [3–5]. За результатами нашого дослідження можна зробити висновок, що у курсантів 3 курсу на тлі кризи професійної ідентичності спостерігається активізація внутрішніх ресурсів для подолання переживань, пов'язаних із кризою, що виявляється у підвищенні рівня самоактуалізації. Ставлення до себе, що характеризується критичністю щодо себе, глибоким самоусвідомленням, саморефлексією, може розглядатися як механізм продуктивного переживання кризи професійної ідентичності. Кризові переживання студентів старших курсів пов'язують із відчуттям некомпетентності в зв'язку з браком практичного досвіду, невпевненістю у власному професійному майбутньому [8, с. 115]. Визначені у курсантів-п'ятикурсників особливості ставлення до себе дозволяють підтримувати гомеостаз, усувати тривогу, пов'язану із власним професійним майбутнім.

Під час вивчення взаємозв'язків показників самоактуалізації та ставлення до себе у групі курсантів 1 курсу визначено позитивні кореляційні зв'язки компетентності у часі з відображенням ставленням ($r=0,328$, $p<0,05$), ціннісних орієнтацій із самокеруванням ($r=0,337$, $p<0,05$), самоповаги з самоцінністю ($r=0,286$, $p<0,05$), а також негативні зв'язки пізнавальних потреб із самоприйняттям ($r=-0,287$, $p<0,05$), самоповаги з самозвинуваченням ($r=-0,307$, $p<0,05$) і креативності з внутрішньою конфліктністю ($r=-0,308$, $p<0,05$).

Отже, курсантів, впевнених у власній здатності викликати в оточуючих повагу, симпатію, розуміння і схвалення, характеризує здатність переживати теперішній момент свого життя в усій його повноті, відчувати нерозривність минулого, теперішнього і майбутнього, тобто бачити своє життя цілісним. Здатність курсантів першого року навчання поділяти цінності, притаманні особистості, що самоактуалізується, супроводжується їх впевненістю щодо керування власною долею, почуттям обґрунтованості й послідовності своїх переживань і цілей. Курсанти-першокурсники, здатні цінити свої досягнення, позитивні риси характеру, поважати себе за них, відрізняються переживанням цінності власної особистості й уявленням щодо цінності свого Я для інших людей, неохайністю звинувачувати себе за помилки та переживати через власні недоліки. Чим більше виражена симпатія курсантів до себе, прийняття себе, поблажливе ставлення до себе, тим менше вони

прагнуть до набуття знань про навколишній світ, а спрямованість курсантів на творчість гальмується внутрішніми сумнівами, конфліктами, незгодою із собою, тенденцією до надмірної рефлексії.

У групі курсантів 3 курсу визначено позитивні кореляційні зв'язки компетентності у часі з самоцінністю ($r=0,440$, $p<0,01$), самоприйняття і прийняття агресії з самоприв'язаністю ($r=0,281$, $p<0,05$ та $r=0,276$, $p<0,05$ відповідно). Негативні кореляційні зв'язки поєднують само прийняття з самозвинуваченням ($r=-0,322$, $p<0,05$), уявлення про природу людини з самоприв'язаністю ($r=-0,326$, $p<0,05$), прийняття агресії з внутрішньою конфліктністю ($r=-0,290$, $p<0,05$). Результати кореляційного аналізу засвідчують, що здатність жити теперішнім й сприймати минуле, теперішнє і майбутнє цілісно характеризує майбутніх слідчих, які переживають власну особистість як цінність для себе та інших. Прийняття себе зі всіма позитивними сторонами та недоліками, здатність приймати своє роздратування, гнів як природні прояви людської природи супроводжується у третьокурсників переживанням власної самодостатності, відсутністю бажання змінюватися. Прийняття себе крім того передбачає неохайність ставити собі за провину власні помилки та невдачі, а небажання змінюватися, консервативна самодостатність характеризує третьокурсників, що схильні до антитомічного сприйняття людей, їхньої природи. Розвинута здатність приймати своє роздратування, гнів як природні прояви людської природи характеризує курсантів-третьокурсників, які позбавлені внутрішніх конфліктів, незгоди з собою.

На 5 курсі виявлена найбільша кількість кореляційних зв'язків показників самоактуалізації і ставлення до себе. Так, позитивний кореляційний зв'язок поєднує показники підтримки й самоприв'язаності ($r=0,287$, $p<0,05$), ціннісних орієнтацій і самокерування ($r=0,360$, $p<0,01$), прийняття агресії й самовпевненості ($r=0,338$, $p<0,05$), пізнавальних потреб і самоцінністі ($r=0,362$, $p<0,01$), самоприйняття як показника самоактуалізації й таких характеристик ставлення до себе, як закритість ($r=0,443$, $p<0,01$) і самоприв'язаність ($r=0,329$, $p<0,05$). Внутрішня конфліктність ставлення до себе негативно корелює з компетентністю у часі ($r=-0,304$, $p<0,05$) та прийняттям агресії ($r=-0,411$, $p<0,01$), а самозвинувачення – з уявленням про природу людини ($r=-0,306$, $p<0,05$). Негативно корелюють з обома модальностями негативного ставлення до себе (внутрішньою конфліктністю й самозвинуваченням) такі параметри самоактуалізації: підтримка ($r=-0,499$, $p<0,01$ і $r=-0,375$, $p<0,01$ відповідно), ціннісні орієнтації ($r=-0,381$, $p<0,01$ і $r=-0,340$, $p<0,05$ відповідно), спонтанність ($r=-0,343$, $p<0,05$ і $r=-0,335$, $p<0,05$ відповідно), само прийняття ($r=-0,432$, $p<0,01$ і $r=-0,343$, $p<0,05$ відповідно), гнучкість ($r=-0,364$, $p<0,01$ і

$r=-0,286$, $p<0,05$ відповідно), самоповага ($r=-0,511$, $p<0,01$ і $r=-0,408$, $p<0,01$ відповідно).

Отже, чим більш незалежний у своїх учинках п'ятикурсник, тим більше він прагне керуватися в житті власними цілями, переконаннями, установками й принципами, тим більше він себе приймає, ставиться до себе повністю позитивно, не бажаючи що-небудь у собі міняти. Чим більш схильний випускник – майбутній слідчий розділяти цінності самоактуалізації, тим більшою мірою він сприймає себе як людину, чия доля перебуває в її власних руках. Здатність курсантів 5 курсу приймати своє роздратування, гнів і агресивність як природній прояв людської природи супроводжується їх ставленням до себе як до впевненої в собі, самостійної, вольової й надійної людини, яку є за що поважати. Прагнення до придбання знань про навколишній світ пов'язане з відчуттям цінності власної особистості й передбачуваною її цінністю для інших. Прийняття п'ятикурсниками себе такими, як є, незалежно від оцінки своїх позитивів і недоліків, супроводжує консервативна самодостатність, поверхнєве ставлення до себе, соціально схвалювана мотивація поведінки. Чим більш виражені в п'ятикурсників внутрішні конфлікти, сумніви щодо себе, схильність до надмірного самокопання й рефлексії, тим менше вони здатні переживати справжній момент свого життя у всій його повноті, відчувати нерозривність минулого, сьогодення й майбутнього, бачити своє життя цілісним, а також приймати свої негативні емоційні прояви як природню реакцію на певні події. Схильність до самозвинувачення, негативних емоцій щодо себе, власних промахів і невдач, недоліків сполучається у п'ятикурсників із критичним ставленням до природи людини загалом, сприйняттям інших людей і світу в чорно-білих тонах.

Незалежність цінностей і поведінки від впливу ззовні, прийняття цінностей самоактуалізації, гнучкість у реалізації цінностей у поведінці, взаємодії з оточуючими людьми, здатність спонтанно й безпосередньо виражати свої почуття, цінувати свої достоїнства, позитивні властивості характеру, поважати себе за них, приймати себе таким, як є, характеризують п'ятикурсників із загальним позитивним емоційним фоном ставлення до себе, що проявляється низькою внутрішньою конфліктністю без тенденції до самозвинувачення.

Висновки. За результатами дослідження визначена позитивна динаміка самоактуалізації майбутніх слідчих від 1 до 5 курсу за параметрами компетентності у часі, підтримки, прийняття агресії. Однак найвищий рівень цих параметрів самоактуалізації припадає на 3 курс. Визначені і відмінності ставлення до себе між курсантами різних років навчання. Ставлення до себе першокурсників характеризується більшою залежністю від соціального схвалення, поверховістю, відображає найбільш виразне бажання змінюватися, незадоволеність

собою. Третьокурсники відрізняються більш глибоким самоусвідомленням, чесністю в самооцінках. Курсанти 5 курсу відрізняються найбільшою упевненістю в привабливості своєї особистості для інших, а також самодостатністю, запереченням можливості й бажаності саморозвитку. Визначені особливості самоактуалізації майбутніх слідчих відображають специфіку певних етапів навчання, що характеризуються наявністю криз професійного становлення. Найбільш тісний зв'язок самоактуалізації зі ставленням до себе визначений у курсантів п'ятого року навчання. Складники самоповаги й аутосимпатії сприяють самоактуалізації майбутніх слідчих, а негативне ставлення до себе у вимірах внутрішньої конфліктності та самозвинувачення гальмують її. Водночас можливий і обернений вплив самоактуалізації на ставлення до себе майбутніх слідчих.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у розробці заходів психолого-педагогічного супроводу самоактуалізації майбутніх слідчих на різних етапах навчання.

Література:

1. Фатуев С.В. Самоактуализация в учебно-воспитательном процессе личности курсантов юридического профиля : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13. Москва, 2011. 24 с.
2. Столярчук О.А. Самоактуализация как чинник становления личности майбутнього фахівця. *Innovative solutions in modern science*. 2017. № 4 (13). С. 129–139.
3. Самаль Е.В. Самоактуализация личности в процессе обучения в вузе : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Ярославль, 2008. 24 с.
4. Тимофеева О.В. Самоотношение студентов в период кризиса ревизии профессии. *Вестник ВГУ. Серия: Проблемы высшего образования*. 2016. № 2. С. 88–91.
5. Кузьмина А.С., Каширский Д.В. Динамика самоотношения личности студента. *Вестник психологии и педагогики АлтГУ*. 2017. № 3. С. 41–48.
6. Насырова Л.К. Исследование взаимосвязи самоотношения и самоактуализации при оценке профессиональной пригодности сотрудников полиции. *Современные исследования социальных проблем*. 2013. № 4 (24). DOI: <http://dx.doi.org/10.12731/2218-7405-2013-4-49>.
7. Меднікова Г. І. Характеристики самоактуалізації студентів з різними варіантами структури ставлення до себе. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського* : збірник наукових праць. 2013. Т. 2. Вип. 10 (91). С. 200–205.
8. Курусь І.А. Содержание переживания кризисных ситуаций у студентов старших курсов. *Образование личности*. 2016. № 2. С. 114–120.

Леженина Л. Н. Динамика самоактуализации и самоотношения будущих следователей

В статье представлены результаты эмпирического исследования, направленного на определение динамики самоактуализации и самоотношения, а также их взаимосвязи у будущих следователей от 1 до 5 курса обучения. По результатам исследования определена положительная динамика самоактуализации будущих следователей от 1 до 5 курса по параметрам компетентности во времени, поддержки, принятия агрессии. Однако наивысший уровень данных параметров самоактуализации приходится на 3 курс. Определены и отличия самоотношения между курсантами разных лет обучения. Наиболее тесная связь самоактуализации с отношением к себе выявлена у курсантов пятого года обучения.

Ключевые слова: самоактуализация, отношение к себе, будущие следователи, этапы обучения, кризисы профессионального становления.

Lezhenina L. M. Self-actualization and self-attitude dynamics of the future investigators

The article presents results of the empirical research directed to definition of self-actualization and self-attitude dynamics as well as their interconnection of the future investigators from the 1st to the 5th course of studies. According to the research results, the positive self-actualization dynamics of the future investigators from the 1st to the 5th course of studies within parameters of competence in time, support, aggression acceptance is defined. However, the highest level of the given self-actualization parameters fall on the 3rd course of studies. The differences of self-attitude between the students of different courses of studies are specified. The 5th-year students have the closest connection of self-actualization with self-attitude.

Key words: self-actualization, self-attitude, future investigators, studies stages, professional formation crises.